

MÉDIUMOK, TÖRTÉNETEK, HASZNÁLATOK

Különnyomat:

Széchenyi Ágnes (2012). Az újságírás önreflexiója: Biró Lajos, 1908–1911. In: Pusztai Bertalan (szerk.). *Médiu-
mok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a
60 éves Szajbély Mihály tiszteletére* (pp. 265-281). Sze-
ged: Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és
Médiatudományi Tanszék.

© a szerzők, 2012.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© szerkesztők, 2012.

Szegedi Tudományegyetem
Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

Az újságírás önreflexiója: Biró Lajos, 1908–1911

A *Nyugat* megjelenésével szinte hónapra egyidőben Biró Lajos hosszú, két részes esszét jelentetett meg a *Huszedik Században*, *A sajtó lélektana* címmel (Biró 1908).¹ Biró, aki a második számtól a *Nyugat* rendszeres szerzője is volt, ezidőtájt éppen Berlinbe költözött. Biró hivatott volt ennek a magyar sajtó történetében lényegében előzmény nélküli esszének, a magyar sajtó talán első *hosszabb*, az újságkészítés egész folyamatát figyelembe vevő *önreflexiójának* megírására.² Egy évtizede dolgozott a napi sajtóban, s emellett egyre elismertebb novellista is volt. Írása jelentőségét nem akarjuk túlértékelni, hiszen a korban már számos írás foglalkozott a sajtó eszmei és anyagi működési mechanizmusával, de ezek főként a sajtóval kapcsolatos polémiaihoz szóltak hozzá. Elsősorban kritikát fogalmaztak meg az üzleti, a kapitalista sajtó kialakulásával megjelenő színvonalasítás miatt, vagy olykor ellenkezőleg, védelmére keltek az akkoriban zajló korszakos változásnak.³ Az átalakulás, a gyarapodás ugyanis valóban történeti korszakhatárt jelez. A főváros lakossága a századfordulón 733 ezer fő, ezzel eléri a nyolcadik helyet a legnagyobb európai városok között. A millennium évében – a budapesti rendőrkapitányság egy belügyminiszteri körrendelet alapján ekkortól engedélyezte a napilapok utcai árusítását – 22 politikai napilap jelent meg Budapesten, ebből 5 német nyelven.⁴ (Az ekkor induló új lap, az *Alkotmány* programcikkének állítása szerint a német nyelvű fővárosi lapok összes példányszáma még magasabb volt, mint a magyar nyelvűeké.⁵) A napilapok

1 A szöveg kis eltéréssel megjelent: Biró 1911.

2 Csak kettőt említünk itt, két mester-tárcát, Kosztolányitól *A perc művészetét* (1906) és Molnár Ferencről az *Újságírók értékét* (1908).

3 Mikszáth írta 1882-ben a *Pesti Hírlapban*: „Mikor ezt az országot másodszer kellett meghódítani, megalkotni a legközelebbi emberöltőben, ebben a munkában az újságíróké a fő érdem.” Krúdy lelkes beszámolója szerint „Nyíregyházán, ifjúkoromban magam is hallottam a félszemű Udvarhelyit, aki ház- és ingatlanügynöksége mellett házasságközvetítéssel is foglalkozván, emígy dicsérte a menyasszony bájjait: - Műveltségére vonatkozóan elég annyit mondanom, hogy A Hét előfizetője ónagysága.” Krúdy 1957, 487

4 Az engedélyt kapott lapok abc-sorrendben. *Budapest, Budapester Tageblatt, Budapesti Hírlap, Budapesti Napló, Egyetértés, Esti Újság, Fővárosi Lapok, Hazánk, Kis Ujság, Magyar Estilap, Magyar Hírlap, Magyar Ujság, Magyarország, Nemzet, Nemzeti Ujság, Neues Pester Journal, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Politisches Volksblatt, Szabad Szó.*

5 *Alkotmány*, 1896. január 1.

összterjedelme hétköznaponként 350-400 oldal volt, vasárnaponként ennek több mint duplája, hozzávetőlegesen 1000 oldal. Végleg megszűnt az a boldog állapot, amikor egy érdeklődő olvasó, vagy akár az egymásra féltékenyen kíváncsi újságírók, az ekkor fokozottan professzionalizálódó-üzletiesedő szakma, át tudta tekinteni a teljes napisajtót. S ehhez jöttek a vidéki nagyvárosok, ahol szintén több napilap is utcára került: Temesvárott például 11, Debrecenben, Szegeden és Kolozsvárott 10-10 hírlap jelent meg naponta. A nagy országalapítási emlékünnepe évében 591 kávéház és 409 kávémérés volt Budapesten. A zárt szalonok kinyíltak, a kávéházak lettek a találkozóhelyek, ide már nem kellett meghívó. A vidékről érkezett fiatalok hónapos-szobái nem voltak alkalmasak a találkozásra, az újságíró belépett a lázas tervezéseket, értékeléseket és beszélgetéseket engedő köztérbe, a korabeli agorán is érvelt vagy ágált, tehetsége és erkölce szerint. A társadalmi osztályok közti merev határok is bomlani kezdtek a nyilvánosság radikális átalakulásával. Biró Lajos pályakezdése éppen erre a forrongó, felfutó időre esik.

Az 1880-ban született Biró Lajos életrajza egyelőre nincs kellőképpen feltárva, pályája állomásait, pontos váltásait illetően van még bizonytalanság bőven. Egy visszatekintő interjúban Biró Lajos elmondja, hogy tizenhét évesen a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban kezdett dolgozni, s mint bankfiú küldte első vicces és lírai verseit az *Üstökös* és a *Magyar Figaro* szerkesztőségébe (Biró 1930, 5-6). A következő – Lengyel Géza visszaemlékezésére támaszkodó – adat, hogy a *Függetlenség* szerkesztőségében már belmunkatársként kezdett el írni (Lengyel 1957). A lap hamarosan megszűnt, és az igen ifjú újságíró az utolsó tulajdonossal és szerkesztővel, Székely Bélával Párizsba utazott. Egy Ady-level arra enged következtetni, hogy Biró Lajos 1898-ban, még teljesen ismeretlenül, a mindig jószándékú és segítőkész Vészi Józseftől kért és kapott ajánlólevelet. 1904-ben, még mielőtt mindkettő bekerültek volna a *Budapesti Napló* szerkesztőségébe, Ady írásban számol be Birónak a Vészi Józseffel való beszélgetéséről. A levél szerint Vészi azt mondta, hogy „néhány év óta, mióta Szeged Mikszáth, Gárdonyi stb. után bemohosodott, már legenda lett a vidék talentumnevelő ereje. Úgy látszik, Nagyvárad csapott fel melegágynak. Két olyan erős embert nemigen kaptunk mostanában mint Maga és Biró. Nem akarta elhinni, hogy te az a Biró vagy, ki Párisba kért tőle ajánlólevelet. – Az a gyerek! Ki hitte volna!” (Lengyel 1957, 351.)

Használni azonban nem nagyon tudta Párizsban a támogató levelet Biró, fél év múltán tüdőbetegséggel érkezett haza, gyógyulni, Hevesre, ahonnan származott. 1900-ban visszament a fővárosba, a Magyar Távirati Irodánál kapott egy „igen kis” állást. Hetek múlva elhagyta a hírügynökséget és a jobb megélhetést jelentő nagyvárad *Szabadsághoz* szegődött. Ekkor érkezett Nagyváradra Ady Endre és Nagy Endre is, velük szoros barátságba került.⁶ A viszony ekkor még fordított

6 Fleisz é.n., 155–163. A nagyvárad évek intim leírását adja Lengyel Géza idézett könyve.

volt: Biró volt a jelentősebb, érettebb, Ady és a többiek felnéztek rá. A „Peceparti Párizs” nyugatias igényű vidéki város volt, az ifjak pedig tehetségesek és feltörekvők. Felfigyelt tehát rájuk a *Budapesti Napló* főszerkesztője, Vészi József, s hívta őket a fővárosba.

Biró 1905-től működött a *Budapesti Naplónál*. Az irodalmi modernség nemzedéke, az izgága ifjú és nagyra hivatott társaság tagjai egyik gyülekező helye volt Vészi szerkesztősége, ahol már együtt voltak, rivalizáltak és kezdték becsülni egymást. A *Budapesti Napló* szerkesztőségét Kosztolányi Dezső örökölte meg: „költők, regényírók és novellisták dolgoztak [itt], Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Biró Lajos, Lengyel Géza, Hegedüs Gyula. Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit fütyürészte, a másikon tudósok vitatkoztak Herbert Spencerről és Nietzschéről. Fölöttünk nagyapai szigorral és lágysággal trónolt a szerkesztő. De hogy kijött közénk, mindig robbanó sietséggel, a zseniális embereknek azzal a rokonszenves szeleburdiságával, mely csupa céltudat és biztonság, azt vettük észre, hogy nem sokat különbözik tőlünk. Versekről beszélt, Dantét idézte olaszul, Shakespeare-t angolul s hagyta, hogy kiki mulasson a maga rigolyájával” (Kosztolányi 1928, 827–828). Vészi igazi *pater familias* volt, ám anélkül, hogy uralkodott volna fiain. Röptette a tehetségeket, sokan bújtak elő az ő szerkesztői köpönyegéből. 1905-ben Vészi elvállalta a „darabont-kormány” sajtóirodájának vezetését, ahová magával vitte Birót is, Adyt is, ezzel a vállalással az általános választójog mellett téve le a voksát. Vészi a hivatalvállalás után hirtelen „teljesen bukott emberré lett”,⁷ s ez szerepet játszott abban, hogy néhány évre, családjával együtt – beleértve Birót is – Berlinbe költözött. Ez akkor költözés volt, és nem emigráció. Útlevel és vízum még nem számított. 1906 és 1909 között Biró mint *Az Ujság* berlini tudósítója jelent meg a politikai sajtóban. Ami fontos: a nyelvtudás szervesen, könnyen kötötte bele Birót a nemzetközi sajtó világába. (Nem tudjuk pontosan, mettől meddig élt a család Berlinben.⁸ Nem világos, milyen anyagi háttér állt mögötte, miből éltek, s az sem, kikből állt a kinti család. Annyit tudunk, hogy Vészi is néhány itthoni lap berlini levelezője volt. Nem került perifériára, hasznosította ő is kétnyelvűségét, és hogy otthon volt mindkét kultúrában. 1911-ben *Jung-Ungarn* címmel Berlinben megjelenő német nyelvű magyar folyóiratot szerkesztett, melynek irodalmi anyagát Hatvany Lajos állította össze.⁹) Hazatérve Biró először a Tisza politikáját kolportáló *Az Ujság*, majd 1913-tól a polgári radikálisok gyülekezőhelyeül is szolgáló *Világ* szerkesztőségének lett belső munkatársa, s ami ezzel is együtt járt: előadásokat

7 Horváth Zoltán életrajzi visszaemlékezései. MTK Kézirattára, Ms 5330/29. Horváth Zoltán szülei Vésziék közeli barátai voltak, Horváth Zoltán pedig Vészi unokáját, Molnár Mártát vette feleségül, így értékelése a szoros baráti kör tapasztalatát jelenti.

8 *Az Aradi Közlöny* 1907. október 31-i száma adta hírül a 8. oldalon, „Vészi kivándorol”.

9 *A Jung Ungarn történetéről* ld. Széchenyi 2009.

tartott a radikális mozgalom művészeti-politikai rendezvényein. Mindezekről bőven szolgáltatnak adatot a folyóiratok belső borítóán hirdetett rendezvények, a kispalakatok.

Biró munkásságának három nagyon jellemző színtere volt, a *Budapesti Napló*, *Az Ujság* majd röviddel rá a *Világ*. Egy polgári liberális lap, aztán egy konzervatív liberális lap, majd a liberális-radikális, szabadkőműves orgánumnak volt vezércikk-írója. Vajon összefér világnézetileg ez a három orgánus vagy valamiféle karriervágy mozgatta volna Birót? Mai szemmel a korszak egyik ellentmondásának tűnik ez az átjárás, de ez akkoriban, mint más példák is mutatják, egyáltalán nem volt szokatlan. Egy ilyen életrajzi adatnál, fordulatnál szemléletesen látszik, mennyire hiányzik a 20. század sajtótörténete, s mennyire hiányzik Biró írásainak gyűjteménye is. Foglalkoztatta az újságíró-társadalmat is ez a látszólag lelkiismeretlen, a korban gyakori mozgás. 1912-ben a *Huszadik Század* – egy konkrét kedélyborzoló eset kapcsán – körkérdest intézett „a magyar publicisztika több kiváló munkatársához”, hogy is van az, hogy valaki „lelkes és meggyőződéses harcosa valamely politikai iránynak”, s mégis „kenyérkeresetből szellemi munkaerejét egy más politikai iránynak is rendelkezésére bocsátja”? Igen, az 1910-es évek elején már fordulat látszik: a *Huszadik Század* ebben az összevisszaságban, könnyű itt is, ott is szereplésben már „komoly erkölcsi problémát” látott, amelyet „*elvi alapon*” [kiemelés a folyóirattól – Sz. Á.] kell eldönteni (Körkérés, 1912). A körkérésben megszólalt Biró Lajos is. Biró különbséget tett az *újságíró* és a *publicista* között.

„Ateista kőműves becsülettel építhet templomot és antimilitarista építész becsülettel építhet kaszárnyát; de a pap, aki a templomban misét és szentbeszédet mond, nem becsületes ember, ha ateista, és becsülettel nem maradhat az az antimilitarista vezérkari tiszt. Az újságírónak a legtöbb esetben nagyon mindegy, milyen politikájú lapot csinál, a publicistának nem. [...] Ha radikális szocialista vagyok, nyugodtan írhatom a cikkeimet egy liberális lapba, amelynek a politikája nem az én politikám; egyetlenegy sort sem írhatnék azonban becsülettel egy u s z í t ó lapba. Klerikális kollegáim épenígy írhatnak jó lelkiismerettel egy konzervatív újságba, de aligha tudnák újságírói becsületérzésükkel összeegyeztetni, hogy szocialista lapba írjanak. Általában: alighanem a világnézet az, amely az újságíróbecsület iratlan törvényeit diktálja, és fejletlen sajtójú, pontosabban kis munkapiacú országokban éppen ezért a világnézet a legnagyobb luxus, az újságíró megengedhet magának. Kis munkapiacú országokban az újságíró becsület nem is válhatik soha nagyon érzékenyre, a sajtó fejlődése ellenben csalhatatlanul meghozza ezt az érzékenységet, amelyet valamikor az újságírók multságos snobságnak tartottak.”¹⁰

10 Idézünk Ady Endre hasonló szellemiségű, de másként közelítő hozzászólásából: „Az új sajtó s az új tömeg-litteratura szükségessé tett és kifejlesztett egy újfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadóhivatal s a legnagyobb számú és legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hírlapírók, ha mellékesen még politikus-csukácskák is, egészen bátran árulhatják a tollukat. Ezeknél az írás egyszerű áru, meggyőződésük pedig az, amit velük haszonért iratnak [...] Még mindig megmaradnak azonban a régi kissé kómiikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel,

Megvilágító szavak a nagy sajtóátalakulásban.

Biró 1918-ban a Károlyi-kormány helyettes államtitkára volt, ő felelt a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos problémák lehetséges megoldásáért. Jászi Oszkár mellett töltötte be ezt a posztot, kapcsolatuk szoros volt és baráti is, s ez megmaradt az emigrációban is. A feladat – mint ezt a történelem bizonyította – megoldhatatlan volt, a monarchia vesztének egyik oka éppen a nemzetiségi gravitáció volt. 1918-19-ben Biró harcos publicista volt, újságírói működését alaposan érinti a *Mindenki ujkra készül* sorozatcímet viselő szöveggyűjtemény, s a korszakkal, illetve vezetőivel foglalkozó monográfiák, levelezéskötetek (József 1967; Hajdu 1968; Hajdu 1969).¹¹

Biró Lajosnak mindössze egy komolyabb publicisztika-kötete jelent meg, a világháború alatt a *Világban* megjelent írásainak gyűjteménye, illetve egy kis füzetbe szedett össze néhány írást (Biró 1918).¹² Újságírói életműve egyelőre az újságokban lappang, de kiadásuk nélkül is látható, hogy roppant gazdag és érdemi anyagról van szó.¹³ Mindezek az itt elősorolt pályáállomások bizonyítják, hogy kompetens szerző mondott véleményt az újságírás lélektanáról, amikor 1908-ban a *Huszedik Században* előállt a témával.

Aszázadfordulón a sajtó előretörése mögött komoly kulturális változások álltak. Ekkorra értek be az Eötvös-féle népoktatási törvény eredményei. A kiegyezés után az iskoláskorú népességnek még mindössze 44%-a tudott olvasni, 1910-re 69%-a. A növekedés több mint 50%-os volt. A 19. század utolsó harmadában megduplázódott a kiadott könyvek száma. Bizonyos írók népszerűsége – Angliában például Dickensé, nálunk pedig Jókaié – is a könyvek számának növekedését hozta magával.¹⁴ Az olvasóközönség számának gyarapodása nem szükségképpen jár együtt a színvonal süllyedésével, mégis többen gondolták így az előző nemzedék tagjai közül. A sajtó előretörésének bőven voltak ellenségei. Garmadával idézhetnénk az irodalom és az újságírás viszonyáról szóló vitacikkeket, mind arról szólnak, hogy a sajtó megöli az irodalmat, a sajtó korrumpál, nem ad időt a művek kihordására, gyors pénzszerzésre tanítja az írókat, s az olvasót leszoktatja

testükkel harcba kell menniök hirdetett igazaikért. Ezek nem alkudhatnak, nem kupecskedhetnek...” (Ady 1912, 601).

11 Bőven szerepel Biró Lajos Károlyi Mihály levelezésfolyamában is.

12 A cikkgyűjteményről ld. Gellért 1918, 799–805., Biró é.n.

13 A Szegedi Tudományegyetem Budapest Médiaintézetének hallgatójával, Tanács Krisztiánnal kigyűjtöttük Vészi József és Biró Lajos publicisztikáit a *Budapesti Napló*ból. Az anyag sajtó alá rendezése folyik, a szövegek kiadásra várnak.

14 Szajbély Mihály Jókai-monográfiája elemzi többek között, hogyan hatott Jókai regényírásművészetének alakulására a tárcaközlés szöveget feldaraboló technikája, a mediális környezet, s hogy ezt milyen irodalmi viták, kritikák övezték. Szajbély 2010, különös tekintettel a 142–157, 191–201, 222–229, 242–250. Legutóbb ld. pl. Hansági 2012, 98–111.

a gondolkodásról. A harc élén az idős, az új korszakkal a kapcsolatot egyre inkább elvesztő Gyulai Pál állt, aki az eszme híján megjelenő lapokat papír-mázoló gépeknek nevezte (-i [Gyulai Pál] 1893, 478). Pedig éppen történelmi léptékű váltás zajlott, ha valaki vállalkozna a magyar média társadalomtörténetének megírására, ezt a képtelen méretű fordulatot kellene körüljárnia. Biró a sajtónak nagyobb szerepet szánt és remélt, mint Gyulai – Gyulai Pál lábai mellett ült egykor Biró apósa, Vészi József a budapesti egyetemen! – de ezzel együtt az ő pályája is példa rá, hogy az irodalomból és a sajtó egymás ellen dolgoznak. A kétféle időt, a szerkesztőségi gyors pontosságot, a publicisztikai közvetlenséget, az azonnali hatásra törekvést és a művek kihordásához kellő viselősséget, nem tudta ő sem összeigazítani. S 1919 után, emigrációjától fogva különösképpen eloldozta őt az irodalomtól a filmdramaturgia egészen másfajta elvárásrendszere.

A század első évtizedének végére Biró neves író és színpadi szerző volt. Író és újságíró, ismerte mindkét terület természetét, köztük a két diszciplína tempóját, egzisztenciális megtartó-képességét. Erről is szól az a könyvkritikája, amit a korszak igen neves szerzője, Kóbor Tamás szépirodalmi kötete kapcsán írt. Kóbor a korszak közismert alakja, *A Hét* főmunkatársa volt, *Az Újság* vezércikkírója, egyik szellemi vezére, s most éppen azt kényszerül konstatálni Biró, hogy a sajtó megölte Kóborban az író. Az irodalom és újságírás általános viszonyára vonatkozó bekezdésből idézünk: „[A]z irodalom nemcsak nem a legnagyobb dolog a világon, hanem (erre is rájön a harmincéves magyar író) nem is fontos dolog. Fontos a betegsegélyező pénztár, a gázkérdés, a repce-termelés. De az irodalom? Nemcsak hogy nem termel komoly értékeket (a könyvnyomtatás az irodalomtól tönkremehetne Magyarországon), hanem az emberét sem tudja eltartani. Magyarországon három író van, aki pusztán irodalomból él. A harmincéves magyar író kezdi fanyarul, lenézően és rosszkedvűen írni a novelláit vagy a regényeit. Megbecsüli egyéb tehetségeit: színházhoz értését, jó újságíró mivoltát; kezd nyári színdarabokat írni és közjogot és szociológiát olvas, mert a vezércikkírónak erre van szüksége. Ami az irodalmat illeti, – szellemi magzatelhajtást űz. Az írói gondolat az nyugtalanítja, kisajátítja az agyat; azt dédelgetni kell, formálni kell, sokáig kell forgatni és gyúrognatni; annak át kell hogy adja magát az ember... De miért? Minek? Úgysem írom meg. És annyi más okos dolog van, és annyi egyébre kell gondolni... Nagystílusú szellemi magzatelhajtás kezdődik. Az írói gondolatok – a témák – hűségesen jelentkeznek még egy ideig; azután elmaradoznak” (Biró 1909, 192–193). A kettős pályán mozgó, még harmincon inneni Biró Lajos észrevétele ez. Körülnézett kollégái között, s látta, az újságírás a legtöbb esetben elapasztja a tehetséget. Voltak persze ritka kivételek: barátja Ady Endre és Kosztolányi.

1905-ben a *Figyelő* című – a *Nyugat* elődjeként számon tartott – havi szemle élén, a novellista Szini Gyula is – melleleg Biró kollégája a *Budapesti Naplónál* –

az irodalom és újságírás kapcsolatáról írt. Nem kevesebbet állít Szini, mint hogy „a sajtó fejlődése erre az országra legalább olyan jelentőségű volt, mint amilyenek a történétírók István királynak a nyugati keresztény műveltséghez való csatlakozását tekintik. A vasút, a távíró és a telefon valósággal beidegezte ezt az országot, hogy az európai kultúrával együtt lüktessen és érezzen. Ezen a beidegzésen Európa minden országa átment. A speciális nálunk az, hogy a sajtó lett ennek az idegrendszernek gócpontja. Nyelvünk egyik európai kultúrához sem fűz bennünket, kereskedelmünk jórészt csak a szomszédos Ausztriával van sűrűbb relációban, ilyen körülmények közt tehát az újság valóságos szervvé lett, amellyel az általános emberi haladással minden nap, tehát a leghatalmasabban vagyunk összefűzve. Ez nem az újságírás dicsérete, hanem a tények konstatálása” (Szini 1905, 3–6). Másfél évtizeddel később, noha éppen azt akarta kimutatni, hogy a századforduló milyen rossz, az 1914/18/19-es tragédiát megmagyarázó tendenciákat hozott a szellemi életben, Szekfű Gyula is elismerte a sajtó jelentőségét. „A budapesti sajtó – ezt be kell vallanunk – a hanyatló korban valódi nemzeti irodalomszámba ment; igyekezett is a nemzet minden szükségletét üzleti kulantériával kielégíteni [...] Ez abban áll, hogy a lap a magyar nemzetnek – egy szóval kifejezve – mindene legyen. Tanítója és papja, politikai főnöke és orvosi tanácsadója, minden szükségletének egyedüli kielégítője, kiben neki egyedül legyen bizalma” (Szekfű 1920, 294–295). Adalékok a sajtó társadalomtörténetéhez. Amint a történész Hanák Péter utolsó, posztumusz megjelent tanulmánykötete is a sajtó századfordulós szerepét emeli ki. A kötet címe: *A Kert és a Műhely* (Hanák 1999). A nagybetűs jelképek másodikika, mint ezt a történész megmagyarázza, a sajtóra utal. „A cím nem utólagos reflexió szülte metafora, hanem két korabeli kulcsszó. A századvég bécsi művészértelmissége valóságos kertjét és a lélekbe rejtett, szimbolikus kertet is művelte, a budapesti viszont – Ady kifejezésével – a szerkesztőséget nevezte el az írás »műhelyének«.¹⁵

Biró Lajos összefoglalása a sajtóról tehát a korszak egyik kulcskérdéséhez szólt hozzá. A sajtó már nemcsak ünnepi évkönyvek kiadására volt képes, hanem önreflexióra, saját működési mechanizmusának feltárására is.

Biró hangütése, felvezetése negáció: a sajtó nem intézmény, nem kell rá pohárköszöntőt mondani. A sajtót Biró már nem nevezi patetikusan „az emberiség

15 1902-ben mutatta be a nagyváradi Szigligeti Színház Ady egyetlen színpadi művét, *A műhelyben* című egyfelvonásost. Azt mondja el ebben, hogyan őrli meg a redakció lázas mindennapi munkája a költőt, miért írta íme most is ezt a magyarázó és mentegetőző képet a tulajdonképpeni darab helyett, amit megígért, vagyis, hogy miért nem írt színdarabot. Ady pályakezdéséről és újságírói munkásságáról Lengyel Géza is ezzel a címmel – *A műhelyben* – írt visszaemlékezést (Lengyel 1957). Az igazság az, hogy Ady első kötetei is mind a napi szerkesztőségi munka mellett születtek. Ez nem vonja kétségbe a Hanák-metafora érvényességét, épp ellenkezőleg: arra hívja föl a figyelmet, hogy a magyar és általában a közép-kelet-európai irodalmak mennyivel közvetlenebb szerepet játszottak a társadalmi és közéleti problémák manifestálásában.

nagy organizmusa szívedobbanásá"-nak, hanem egyszerűen csak annyit mond rá: a sajtó a társadalom. Az első hivatkozás – amivel egyben egyértelmű világnézeti elkötelezettségére is utal Biró – Jászi Oszkárt idézi, a *Művészet és erkölcs* megállapítását, mely szerint egészen új dolgot semmiféle író nem írhat. Ezt transzponálja a sajtó területére egy aforizmát alkotva, s kiemelés is használva a szövegében: „Az újság nem írhat mást, csak azt, amit a közönség gondol” azaz „amit a közönség akármelyik tagja írna, ha írni tudna, és ha a saját gondolatát világosan látná” (Biró 1911, 4). Vagyis – s ezt már mi tesszük hozzá – a lap közönsége, előfizetői köre saját politikai nézeteit kéri már számon a lapon, az ideológiai vagy politikai összetartozás élményét keresi saját lapjában. Ez tehát már erősen tagolt sajtó, bár az újságolvasók többféle lapot is olvastak. A valós helyzetet tudatosítja Biró, azt, hogy a kiegyezést követően a lapok szerkesztői maguk is országgyűlési képviselők voltak, azaz a pártpolitika vált az újságok szervezőerejévé. Az olvasó pedig a maga szimpátiája után ment, s azt kérte számon a lapján. Biró *Az Újság* indulásának megvilágításával támasztja alá az olvasó jelentőségének megnövekedését. *Az Újságról* utóbb már nemcsak azt tudjuk, hogy Tisza István politikáját támogatta, hiszen ezt olvasói is érzékelték, hanem sejtjük azt is, hogy alapítása a Tisza István révén érkezett alaptökből történt (Buzinkay é.n., 80–81). Indulásakor a lap Deák Ferenc nevét írta a homlokára, de azon túl azt állította magáról, hogy a szerkesztés vezérelve az lesz, mit szól a laphoz Pálffy Ferenc Szegeden.¹⁶ Az olvasó kegyeiért való versengés számos más jelét is láthattuk. Már negyedszázaddal korábban, 1878-ban a *Pesti Hírlap* mutatványszáma is „a valódi közvélemény visszhangja”-ként határozta meg önmagát, „melyet nem miniszterek büroiban, nem ambíciósus politikusok konventikulumaiban, nem pártklubok billiárdjai körül gyártanak”. A „szent és tiszteletreméltó közvélemény” pedig, s itt még egy komoly, ma már megmosolyogtató pátosszal átítatott fordulat következik, „mint az erdő homályában a forrás – észrevétlenül és tisztán fakad a hazája sorsán csüggő magyar ember kebléből.”¹⁷ A közvéleményhez apelláló tendencia idővel csak erősödött és tudatosodott.

A következő megidézett szakértő Birónál Ignotus, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjének a fia, aki maga is újságíróskodott, igaz, őt már a művészeti lapok is erősen vonzották. „Ignotusnak van egy érdekes és az értők számára százszorosan igaz mondása: az újság hazudik” – hökkenti meg az olvasóját Biró. Sőt, Ignotus mondása szerint: minden újság mindig hazudik (Biró 1911, 6). Az ellenzéki szerkesztő például vagy elsikkasztja a kormány derék cselekedetét, két hasáb helyett tíz sort írva, vagy egyenesen azt állítja, gázság és hazaárulás, amit

¹⁶ *Az Újság* 1904. január 31-i számában írta Mikszáth, hogy a lapot nem Tisza Istvánnak, hanem neki, Pálffy Ferencnek csinálják. Pálffy Ferenc 1904. február 20-án válaszolt Mikszáthnak (Mikszáth 2007).

¹⁷ *Pesti Hírlap*, 1878. december 25. [mutatványszám] 1.

a kormány tett. S ezt a fajta „árulást minden lapnak minden nap el kell követnie, mert minden lapközönségnek megvannak a maga elfogultságai, gyűlöletei és gyanakvásai” – írja Biró. Az érvelést egyfelől védhetetlenül cinikusnak érzékeljük, másfelől kétségbevonhatatlanul, becsületesen realistának. A sikerért hazudó ember lehet a megvetés tárgya, de „maga a hazugság kell a közönségnek”. Másképpen: „a prostituált néha lehet megvetendő, maga a prostitúció [értsd: a hazudós újság – Sz. Á.] társadalmi jelenség” (Biró 1911, 8).

Biró hivatkozási pontja az üzemszerű, rutinos hazugságot illetően a kortárs Ignotus. Ez a névhez kötött megállapítás azonban megtévesztő is, mert a korszakban gyakorta fordultak a sajtó ellen ezzel a váddal. Benne volt a levegőben.

Van a sajtó által elkövetett hazugságnak egy Biró szerint szinte kötelező koreográfia szerinti formája, alkalma. „A nemzetiségi kérdésről például magyar lapnak egyenesen lehetetlen leírnia akár a legvilágosabb igazságokat is [...] az újságíró ilyenkor tartozik vak lenni, süket lenni, hülye lenni; és ha utálja magát, és ha leköpi a tollát elkeseredésében: tartozik ész nélkül és meggondolás nélkül üvöltöni az üvöltőkkel” (Biró 1911, 6). Ennél részletesebben itt nem ejt szót Biró a nemzetiségi kérdésről, de mi már tudjuk, a kérdés egy évtized múlva a Monarchia szétbontásának és szétbomlásának egyik központi oka volt, s tudjuk, hogy Biró ebben a kérdésben a korárammal, a nacionalizmussal szemben – talán asszimiláns zsidó volta miatt is – a jogkiterjesztés híve volt, élesen bírálta a nemzetiségekkel szemben gyakorolt magyar politikát. Nem véletlen, hogy 1918-ban Jászi Oszkár föderalizációs terveinek híve volt, s mellette politikai szerepet vállalt.

Egy egészen másfajta, olyan „sajtóelméleti” támadást is idézhetünk a hazugsággal kapcsolatban, amely már *harminc* évvel Biró előtt megfogalmazódott és a katolikus konzervatív oldalról érkezett, német példára alapozva. Tomor Ferenc (húszévesen maga is forradalmár, a *Márczius Tizenötödike* újságírója, aztán fordító, s végül a katolikus főgimnázium tanára) 1877-ben adta *A hatodik nagyhatalom vagy: a modern sajtó Lukás Józseftől* című nem is vékony könyvét.¹⁸ Erős támadása mindössze tíz évvel a kiegyezés után, s négy évvel a főváros, Budapest létrejötte után született, a sajtó első átalakulási hulláma kezdetén. Félreértés ne essék, a hatodik nagyhatalom kifejezést nála egészen másként kell érteni, mint szokás volt. Nem a klérus, a nemesség és a polgárság alkotják az első rendeket,¹⁹ de nem is a döntéshozói, a végrehajtói és a bírói hatalom.²⁰ Az „öt első nagyhatalom” a „milliót meghaladó vagy megközelítő, és száz meg száz millió

18 Lukás 1877. A könyv Tomor „fordítása”, „Utó hangok” című fejezetében jelzi, „nem lesz nehéz kitalálni, mit vettem a derék német szerzőtől, mit változtattam és mit adtam hozzá”. (Lukás 1877, 174.) Az eredeti mű adatai: Lukás 1867.

19 A 18. századi ír-brit államférfi és filozófus Edmund Burke nyomán így lett a *negyedik hatalom* (*the fourth estate*) a sajtó.

20 Ez a vélekedés Montesquieu *A törvények szelleméről* [1748] című könyve nyomán terjedt el.

adóforintot elnyelő hadseregeket” tartó országok, Porosz-Németország, Osztrák-Magyarország, Orosz-Lengyelország, Franciaország és Angolország (Lukas 1877, 3). Tomor tehát két döntően más természetű hatalomtípust vet össze, az anyagit és a szellemi, s az anyaggal, a hadseregek erejével mérhető anyagi erőnek nevezi a sajtót. Az anyagiakkal való összemérés egy következménye lesz a későbbiekben szövegében az „istentelen zsidók” térfoglalása a kiadóhivatalokban. Azzal érvel ugyanis, hogy a Mózesztől elpártolt, s kereszténységet el nem fogadó zsidóság véleményének „csak egyetlen vezércsillaga maradt – az arany borjú” (Lukas 1877, 29). S rögtön erre rímelteti összegző megállapításait, hogy a haszonra törő sajtó „minden hatása nemleges”. (A gondolatot jól előkészítette, ha találomra felütjük a könyvet, bőven idézhetjük a sajtót elmarasztaló fordulatait: a mai sajtó „romlott és romboló”, „méregkeverő”, „öl és vág”, „a sajtó nyomtatott hazugság”, amit csinál pedig „személyeskedés”, „becstelenítés” és „rágalmazás” (Lukas 1877; 9, 118, 3, 44, illetve 56, 57, 58).) Ignotus és Biró megállapításával egybecseng, amikor azt írja: „van a hazugságnak oly neme, mely nagyon veszélyes és éppen ez garázdálkodik a sajtóban leginkább. T. i. nem hazudnak egyenesen, kereken, hanem csak úgy, hogy egy nyolcad rész igazat vegyítenek egy font hazugság közé. És a morzsányi igaz aztán elég arra, hogy a sajtó bíróság előtt úgy elcsúriják és csavarják a dolgot...” (Lukas 1877, 46).

Hivatkozások, adatok híján nem tudjuk a könyv korabeli hatókörét bemérni, de azt biztosra vesszük, markáns és terjedelmes összefoglalása a korabeli elterjedt sajtóellenességnek. S akkor, amikor született, a magyar sajtó fejlődésének még csak a kezdetén járt, Biró észrevételei jó negyed századdal későbbiek.

Biró kiegészíti az általános (európai) sajtóellenességet a speciálisan magyar jellemzővel. „A sajtó sokkal erősebb és sokkal hatalmasabb, sokkal több erénye és sokkal több vétké van, sokkal több egyéni érdeket és sokkal több osztályérdeket taposott meg, semhogy nagyon sok ellenséget ne szerzett volna magának. Maga az az érzés azonban, amelyet speciálisan Magyarországon antiszurnalizmusnak neveznek, a sok megbántott érdekeknek a fogcsikorgatása, egy osztályérdeknek, a nagybirtokos arisztokráciának, a vele szövetkezett dzsentrinek és a belőlük élő, nagybirtokos gondolkozással telített tisztviselő tábornak a gyűlölete az újság ellen” (Biró 1911, 19). Szembetűnő, hogy ezen a ponton milyen fokon lesz *retorizált* az eddig is érdekes, de inkább értekező jellegű szöveg. Ötszörös ismétlés és fokozás sulykolja az olvasóba, hogy a sajtó lényege eleve az érdeksértés, mai fordulattal a tájékoztatásban kifejeződő kontroll. Ehhez az eleve nagyfokú tekintély kikezdéshez jön nálunk egy külön elem, a sajtónak a régi és az új társadalom harcában betöltött kényszerítő szerepe. Ez már az „ajtón kopogtató polgári [értsd: kapitalista – Sz. Á.] Magyarországot” elkötelezett hívének harcos állásfoglalása.

A közönség véleményének hullámszáma a lap követendő feladata, nem okosabbnak, jobbnak, európaiabbnak, modernebbnek lenni, mint közönsége, ezzel boldogul el egy lap – mondja Biró. Egy régi, tapasztalt, de anonimitásban hagyott lapkiadó bölcsességét idézi Biró Lajos a közönséggel kapcsolatban: „Külön-külön mindannyian okos, józan, finomlelkű és finom ízlésű gentlemanek. De együtt: egy csürhe” (Biró 1911, 10). Az új tudományos terminus, a *tömegelektan* bevezetése történik itt meg. Gustave Le Bon könyvének megjelenésétől (1895) fogva ismert a kifejezés, a *Huszedik Század* olvasói előtt mindenképpen.²¹ Igazán enyhén kriminalizálja a tömeget Biró ahhoz képest, hogy a tömegelektanról való gondolkodás alapkönyvét egykoron a párizsi kommün véres hónapjaiban szerzett tapasztalatok inspirálták. Magyarországon csak egy olyan esemény volt addig, amely a sajtótermékek számának növekedésével járt együtt, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc. Ez a kommün előtt bő két évtizeddel zajlott nagy erejű megmozdulás azonban rendkívül erős törvényi korlátok között zajlott: az első magyar sajtótörvény – noha a forradalom legelső követelése a sajtószabadság volt – rendkívül szigorúan bánt a lapot alapítani szándékozókkal, s olyan magas kauciót szabott feltételül, amivel kordában tudta tartani a lapok születését. Így aztán tömegesemények is alig voltak. Nadányi Emil, a 8 *Órai Újság* főszerkesztője 1929-ben még azt idézte fel, hogy „az 1848/49-iki szabadságharc alatt nagyterjedelmű vidékek voltak, amelyek nem tudtak a háborúról” (Berkes 1929).

A kollektív lélek titkait fürkészsze jut el Biró a sikert hozó *szenzáció*hoz, amivel meg kell érinteni „ennek a nagy, rejtelmes sötét léleknek az indulatait [...] feltűnő, meglepő, elkápráztató, dühbe hozó, kárörömet ébresztő hírrel kell neki szolgálni” (Biró 1911, 12). A magyar sajtó lemaradásban van a külföldhöz képest: nem tud expedíciót szervezni, vagy léghajót finanszírozni az Északi-sarkra, s így aztán külön hajót sem tud küldeni a bajbajutottak felkutatására. A magyar lap szenzációja a panama leleplezése. Aki a mesterséges szenzációról korholó szavakat mond, olyankor ölt csak tógát, ha a leleplezés az ő bőrre megy, minden más esetben mohó olvasója és élvezője a kreált hírnék. Furcsa személyiségjáték ez: ha ítékezés és megbántottság éri, ez kiemeli őt a tömegeből. Amint „benne van a tömegeben, a kollektív lélek érzései szerint érez” (Biró 1911, 13).

A lap versenyt jelent, de nemcsak a szenzáció hajhászásában, hanem a „komoly és nagystílusú hírszolgálatban is”. A lap hosszú időn át hiába kell, hogy fizesse belgrádi tudósítóját, mert ott nem történik semmi. Ha azonban egyszer királyt gyilkolnak Belgrádban – ahogy trónörökösöt gyilkoltak hat évvel később Szarajevóban –, „félnapos előnye van annak a lapnak, amelyik sokáig hiába fizette az ottani tudósítót”. Ez a verseny az egész lapcsinálást átalakítja: „az újságban egyre

21 Gustave Le Bon könyve – *Psychologie des foules* [A tömegek lélektana] – 1913-ban jelent meg magyarul a Franklin Társulatnál (Le Bon 1913).

nagyobb úr lesz a riport, a szerkesztőségben egyre fontosabb ember a riportert”. A lapok „kihullatják az irodalmat, a jogot, a filozófiát” – megmarad a „tudósítás, a recenzió, a hír, a riport”, az „irodalmat tessék a könyvekben, a tudományt a tudományos folyóiratokban keresni”. A nagy világlapok aztán visszafótozzák mindezt: nagyszámú mellékletet adnak ki, a *Berliner Tageblatt*nak hat, a *Corriera della Serán*akhárom illusztrált ingyen melléklapja van. A sajtó haladásának tendenciáját így összegzi a külföldön is kitűnően tájékozódó Biró Lajos: „a fejlődés tetőpontján alighanem egy hallatlanul olcsó, hírszolgálatában csodálatosan fejlett, hírekkel teletömött, keveset politizáló és semmit sem tanító, napjában többször megjelenő nagy újság van. Amelytől azonban a gyönyörködtetés és a tanítás szerepét átvették a revuek, a könyvek, a szakszervezetek, a szabad iskolák” (Biró 1911, 18). Hosszas bizonyítás nem kell hozzá, hogy belássuk, a sajtó, a média és a tömegkommunikáció alaptendenciája közel egy évszázadon át így működött, s mutatis mutandis alapijában ma is így működik.

No és mi van az újságíróval? Mert nem a kiadó írja a lapot, a cikk (a szenvedélyes publicisztika, a kíváncsi riport, a csípős kroki, a könnyed tárca, a maró glossza) nem terem csak úgy. Ahhoz tehetség kell, sőt, erős egyéniség – gondoljuk, de vajon így van-e? Bródy Sándor, Krúdy Gyula, Molnár Ferenc és mások anekdotái nyomán az újságíró-romantika mélyen belegyökerezett a fejekbe, Kosztolányi *Pacsirtájának* kiábrándult, integritását a cinizmussal palástoló Íjas Miklósa, a sárszegi közlöny segédszerkesztője – akit a páratlan filmes adaptációban Latinovits Zoltán alakított – is maradandó vonással alakította ezt a képet. De mit mond Biró Lajos? Szerinte a publikum már ki van tanítva és tudja, hogy „az újságíró nem okvetlenül borzas, nagy nyakkendő, tisztátlan gallérú és mindig adós maradó fiatalember”. „Ami kevés romantika még a szerkesztőségben van azt többnyire az írók viszik oda, az írók, akik Magyarországon még szinte kivétel nélkül újságírók is, akik kivételes helyzetet tudnak maguknak egy-egy redakcióban teremteni és a maguk életét néha szabálytalanul, kisebb-nagyobb exploziókra rendezik be. Maga az újságíró: pontos, rendes és rendszerető ember” – írja Biró (Biró 1911, 28–29). A szerkesztőségben egyre inkább kétféle ember marad, a riportert és a rovatszerkesztő-hivatalnok. Ítéletmondó cikkeikben, azaz a publicisztikákban az újságok *iskolát* teremtenek, „az egyik csendes nagyképű liberalizmust, a másik áhítatos, nemzeti izzást akar minden vezércikkében” – s ezt meg is kapja az olvasó. Egyre inkább a lap beszél, s egyre kevésbé az ember.” Vajon valóban ilyen kiábrándító lenne a redakció munkája? A közeg lefokozását himnikus lelkesedésbe fordítja át, amikor a két imént említett kategória lehetőségeiről beszél. Itt jut igazán szóhoz „az ügyesség, az ötletesség, a tudás, az újságírózseni. Le merem írni, hogy újságírózseni, mert csak Luigi Barzinire²²

22 Luigi Barzini (1874–1947), olasz újságíró, haditudósító, utóbb fasiszta politikus. A *Corriera della Sera* fedezte fel, 1900-ban a lap kínai tudósítója lett, szemtanúja volt a boxer-lázadásnak,

kell hivatkoznom, és világos, hogy a riport lehet fejedelmi intelligenciájú, sugárzó szépségű, elragadóan művészi és tudományosan pontos. A riportban lehet csudákat produkálni, és a szerkesztésben is. A szerkesztői ötletesség néha egy hadvezér nagy stílusát egyesíti egy nagy bankár gyorsaságával és éleslátásával; egy-egy rovatvezető néha iskolát nyithatna politikusok és diplomaták számára” (Biró 1911, 20). Egészen bizonyosan apósa, Vészi József iránti bámulata is visszatükröződik a nagyság megrajzolásában. S hogy ne mondhassuk Biróra, hogy az elfogultság beszél belőle, idézzük ismét Kosztolányit, aki rajongással írt Vésziről a *Nyugat*-ban két évtizeddel azután is, hogy nála kezdte fővárosi újságírói pályáját. Különösen értékes a visszaemlékezés, mert Kosztolányit soha nem érdekelte a pártpolitika, politikai publicisztikát nem írt.

„Ő volt az első európai tehetség, akit láttam. Egy napon meghívtak a lapja munkatársául. Ez a ragyogó aggastyán, aki akkor is éppoly fiatal volt, mint ma, viharosan sétált egy szobában és pattogó ütemben diktálta vezércikkét. [...] Akkoriban éppannyira érdekelt a politika, mint most. Rendesen nem tudtam, hogy miről és kiről van szó. Mégis türelmetlenül lestem ezeket a harcos írásokat, melyekben egy ember mutatkozott meg teljes mivoltában. Egy bűvös véralkat sistergett itten, feleselt önmagával és a világgal, ellágyult és fölfortyant, carlyle-i fesztelenséggel finom és vaskos szóképeket halmozott egymásra, rózsát és záptojást hajigált s mindig oly közvetlen volt, oly meglepő, oly ízig-vérig emberi, hogy a hittérítők vitáira kellett gondolnom” (Kosztolányi 1928, 827–828).

Adyt is megfogta az a hőfok, ahogy Vészi működött, s amilyen nagylelkűen fogadta be a fiatal tehetségeket, a későbbi *Nyugat* első gárdáját. Biró családtag is lett, az egyik Vészi lány, Jolán férje. A lánglelkű zsenitől, Adytól féltette a lányát, Margitot, Vészi élt is befolyásával, tekintélyével, leállította a Margita-ciklus közlését is a *Nyugat*-ban. Biróra nyugodtan rábízta nemcsak a másik lányt, de lapja, a *Budapesti Napló* vezetését is, igen hamar helyette intézte a legnehezebb ügyeket is. Biróra magára is igaz volt, amit személytelenül a jó újságírókról írt: „az újságírók között [...] a tisztesség, az erkölcsi erő, a komoly becsületérzés valóságos hőseit, mártírjait lehet találni”.

Meglepő, de igaz: Biró vékony kis kötete az újság működéséről időtálló, a sajtó, az újságpéldány váza, az újságkészítők dilemmái, működési reflexei, morális alternatívái a Biró számára beláthatatlan technikai változások ellenére lényegében állandók. A magyar újságíró-szervezkedésekkel és a magyar sajtó működésével foglalkozó utolsó fejezetek a történetileg érdekes fejtegetések közé tartoznak,

később az orosz-japán háborúnak. 1907-ben végigkísérte a Peking – Párizs autóversenyt, erről könyvet írt, amit rögtön 11 nyelvre fordítottak le, köztük magyarra is, ez Biró tanulmányával egy időben jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában, nagy sikerrel. Hosszú éveket töltött az Egyesült Államokban. 1925-ben aláírta a fasiszta értelmiségiek kiáltványát, egészen közel került Mussolinihoz. Tudósított a spanyol polgárháborúból. Fia, ugyanezen a névvel szintén híres újságíróként működött, tanulmányait a Joseph Pulitzer által a Columbia Universityn alapított *Graduate School of Journalism* hallgatójaként végezte.

de bármily tanulságosak, ezeket most nem idézzük. (Talán egy észrevételt mégis, azt, amit Biró a „közönség iskolázatlanságáról” ír. „[A] közönség, a lapok nagy részét fenntartó magyar középosztály nincsen tisztában a maga érdekeivel” – így Biró. Argumentációja persze térhez és időhöz kötött. Korának középosztálya „különös társadalmi kapillaritás útján átvette a nagybirtokosság és a hivatalviselő dzsentri egész gondolkodását. A meggyőződésai és jelszavai nagybirtokos-meggyőzések és nagybirtokos-jelszavak. A fájdalmai azonban polgári fájdalmak. Innen a zavarodottság, a gondolkodás kuszasága, a lap-előfizetői megbízhatatlansága [...] Nem jöhet többé egy új függetlenségi párt, amely fölvesz a programjába hetet, havat, kéket, zöldet, mindent, amiről csak azt gondolja, hogy a választóknak tetszik, fölvesz anélkül, hogy csak egy programpontját [...] a maga igazi jelentőségében megérteni akarná” (Biró 1911, 42). Az idézet egyszerre vezet vissza az egy évszázaddal korábbi problémákba és rezonálunk rá a jelenben.)

Biró becsületes volt, egyenes és vállalta hitének következményeit is. Nem volt pályatévészett ember, mint a korszakban közismert, Bismarcknak tulajdonított *bon mot* tartotta. Pályaválasztása adekvát volt, bár kétségtelenül elvitte a szépirodalomtól, s végül emigrációba kényszerítette. A róla szóló visszaemlékezések az adott szóhoz való ragaszkodását, emberi hűségét, ígéreteinek megtartását emelik ki, hangsúlyozva, hogy az ország ennek éppen ellentéte. „Magyarország a be nem tartott hivatalos órák, az elmulasztott találkozók, a be nem váltott ígéretek, a változó elvek és meggyőzések országa. Lássuk be és ismerjük el, rendetlen ország vagyunk és vannak ázsiai, balkáni dolgok, szokások, megrögzöttségek életünkben” (Magyar 1918, 7). Mindezt azért hangsúlyozta Magyar Lajos, hogy kiemelje Biró Lajos megbízhatóságát, figyelmességét. Mindezt még a háború alatt fogalmazta meg Biró kollégája. Ez a megfogalmazás személy szerint Biróra vonatkozott, némi nemzetkarakterológiai háttérrel.

Max Weber a háború és az európai baloldali forradalmak után tartott előadásokat a politikai hivatásról és ezekben az előadásokban külön megemlékezett az *újságíró hivatásról* is. Egyik fontos és történelmi példával bizonyított tétele az volt, hogy az újságíró a hivatásos politikus előképe, az újságírás felől vezettek utak a politikai pálya felé. Védelmébe vette az újságírókat, amikor ezt írta:

„Az újságíró osztozik minden demagóg és egyébként – legalábbis a kontinensen, a brit és a korábbi porosz viszonyokkal ellentétben – az ügyvéd (és a művész) sorsában: nem rendelkezik határozott társadalmi besorolhatósággal. Egyfajta pária kasztba tartozik, amelyet a »társadalom« mindig a legalacsonyabb etikai szinten álló képviselői alapján ítél meg. [...] Nincs mindenki tudatában annak, hogy a valóban jó újságírói teljesítmény legalább annyi »szellemet« igényel, mint valamilyen tudományos teljesítmény, kiváltképp azon szükségszerűség folytán, hogy azt – nyilván egészen más alkotói feltételek mellett – azonnal, utasításra kell nyújtani és *azonnali hatást* kell elérni. A sokkal nagyobb felelősséget szinte sohasem méltányolják. S azt sem, hogy a tisztességes újságírók felelősségérte

az átlagot tekintve cseppet sem kisebb, mint a tudósé, sőt – mint a háború idején megtanulhattuk, sokkal nagyobb” (Weber 1998).

Biró a háború alatt haditudósító volt, az 1918-as polgári demokratikus forradalomban – mint említettük – Jászi mellett helyettes államtitkár. A politikai feladatvállalás elveiből következett – a vége a személyes egzisztencia gyökeres átalakulása lett. Ragaszkodott politikai értékeihez, a polgári radikalizmushoz, baráti körét az emigrációban is megtartotta. Ennek a korszaknak levelei a vereségről, a veszteségről szólnak, politikai reményei is alig voltak. Megrendítette az ország „abszurd” földarabolása (leginkább irracionálisnak azt tartotta, hogy a cseheknek juttatták Kárpátalját, s mindenkivel alkut kötött volna, de velük nem, visszakövetelte volna a teljes Felvidéket a Morvától a Tiszáig), noha azok között volt, akik ezt sejtették, és akik ezt előre jelezték. S most mégis, a történetek nacionalistává tették, mint liberális barátait is. Egy levelében keserűen, sőt epésen azt mondja, ha Horthy soroztatna és ő hazamenne, kétségbeesésében elszegődhetne önkéntesnek a kormányzó seregébe, s a csehek ellen menne.²³ Súlyosan érintette emigrációja kezdetén lapjának, az újrainduló *Világ*nak elfordulása is közös, harcosan is vállalt eszményeiktől. Már Firenzében élt, amikor Hauser Arnold meghozza a hírt, hogy a *Világ*ban nem volt elég erkölcsi erő és megtagadta az októberi forradalmat. „Ha így van, az nagyon sajnálatos dolog. A fehér terror nem tart örökké és hogy akar a Világ később politikát csinálni, ha kakaskukorékolás előtt mindent háromszor árul el?” – továbbította a hírt Jászinak.²⁴ Lényegében ezzel a kétségbeesett mondattal végleg búcsúzott Biró Lajos a magyar sajtótól.

Az ismeretlen felé indult, a nála tizenhárom évvel fiatalabb Korda Sándorral összetalálkozva fordult a film felé Bécsben, s lett belőle *világhírű* filmíró Hollywoodban, majd Londonban.

Felhasznált irodalom

- Ady Endre (1912). Körkérdés. Az írói becsület. *Huszadik Század* 1912/2. pp. 601–602.
- Berkes Róbert et al. (szerk.) (1929). *Emlékkönyv 1889–1929. A magyar újságkiadás negyven éve*. Budapest: Újságkiadó Tisztviselők Nyugdíjjegyesülete.
- Biró Lajos (1908). A sajtó lélektana. *Huszadik Század* 1908/2, pp. 245–259. és 1908/4, pp. 435–448.
- Biró Lajos (1909). Jegyzetek Kóbor Tamás két könyvéről. *Nyugat* 1909/16. pp. 192–193.

23 Biró Lajos levele Jászi Oszkárhoz, Firenze, 1919. december 4. Oscar Jaszi Papers, Box 5. Columbia University, Butler Library, Rare Books and Manuscript Library. Idézi Frank 2011, 140.

24 Biró Lajos levele Jászi Oszkárhoz, Firenze, 1919. december 4. Oscar Jaszi Papers, Box 5. Columbia University, Butler Library, Rare Books and Manuscript Library. Idézi Frank 2012, 74–75.

- Biró Lajos (1911). *A sajtó*. (Korunk mozgatói 1. Modern Könyvtár 45. Szerkeszti Gömöri Jenő.) Budapest: Politzer Zsigmond és Fia kiadása.
- Biró Lajos (1918). *A kezdet és a vég. Biró Lajos vezércikkei 1914–1918*. Budapest: A Világ kiadása.
- Biró Lajos (1930). Az ötvenéves Biró Lajos őszinte vallomása. Elmondja küzdelmes útját a budapesti bankhivatalnokai íróasztalától a hollywoodi világsikerig. *Magyar Hírlap 1930. augusztus 20.* (40. évf. 188. sz.), pp. 5–6.
- Biró Lajos (é.n.). *A jövő országutján. Hat újságcikk*. Modern Könyvtár 183. szám. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T.
- Buzinkay Géza (é.n. [2000]). Kormányparti lapok ellenzékiisége. In: Martin József (szerk.). *Pulitzer antológia, 1989–1999* (pp. 77–82). PRICOMM Kommunikációs Kft.
- Fleisz János (é.n. [1997]). Nagyvárad újságírója. In uő.: *Város, kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában* (pp. 155–163). Nagyvárad: Charta Könyvkiadó.
- Frank Tibor (2011). A magyar trauma 1918–1920. In Molnár Judit (szerk.). *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról* (pp. 135–164). Budapest: Nonprofit Társadalomkutató Egyesület.
- Frank Tibor (2012). *Kettős kivándorlás. Budapest–Berlin–New York 1919–1945*. Budapest: Gondolat.
- Gellért Oszkár (1918). Biró Lajos, a publicista. *Nyugat 1918/24.* pp. 799–805.
- Hajdu Tibor (1968). *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest: Kossuth.
- Hajdu Tibor (1969). *A magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest: Kossuth.
- Hanák Péter (1999). *A Kert és a Műhely*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Hansági Ágnes (2012). Démonizáció és elhallgatás. A tárcaregény az irodalmi diskurzusban. *Alföld 2012/7.* pp. 98–111.
- i [Gyulai Pál] (1893). A m. t. akadémia s egy pár hírlapíró. *Budapesti Szemle 1893/198.* p. 478.
- József Farkas (szerk.) (1967). „Mindenki ujakra készül...” *Az 1918/19-es forradalmak irodalma. Szöveggyűjtemény, IV. kötet. A tanácsköztársaság publicisztikája és irodalmi élete*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet.
- Kosztolányi Dezső (1906). A perc művészete. *Budapesti Napló 1906. augusztus 5.*
- Kosztolányi Dezső (1928). Vészi József. *Nyugat 1928/11.* pp. 827–828.
- Kosztolányi Dezső (1928). Vészi József. *Nyugat 1928/11.* pp. 827–828.
- Körkérdés. *Huszadik Század 1912/2.* pp. 600–616. és 1912/4. pp. 719–736.
- Krúdy Gyula (1957). Mese a varrógépről. In: Krúdy Gyula: *Írói arcképek I* (pp. 482–495). Bp., Magvető.
- Le Bon, Gustave (1913). *A tömegek lélektana*. Budapest: Franklin Társulat.
- Lengyel Géza (1957). *A műhelyben*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Lengyel Géza (1957). *Ady a műhelyben*. Budapest: Szépirodalmi.
- Lukas József (1877). *A hatodik nagyhatalom vagy: a modern sajtó Lukas Józseftől. A magyar viszonyokra való tekintettel közli Tomor Ferenc*. Budapest: Nyomtatott a „Hunyadi Mátvás” Intézetben.

- Lukas, Joseph (1867). *Die Presse, ein Stück modernes Versimpelung. Zweite Auflage.* Regensburg: F. Pustet.
- Magyar Lajos (1918). Biró Lajos. Zsidó fejek. *Egyenlőség* 37/2. 1918. január 12., p. 7.
- Max Weber (1998). A tudomány és a politika mint hivatás. In Max Weber: *Tanulmányok* (pp. 127–156). Budapest: Osiris.
- Mikszáth Kálmán (2007). Mikszáth Kálmán levelezése. Online elérhető: <http://www.intratext.com/IXT/HUN0135/> – Letöltve 2012. május 1.
- Molnár Ferenc (1908). Újságcikkek értéke. *Pesti Napló* 1908. július 12.
- Szajbély Mihály (2010). *Jókai Mór 1825–1904. Magyarok emlékezete.* Pozsony: Kalligram.
- Széchenyi Ágnes (2009). A Nyugat német mása: Jung Ungarn, Berlin, 1911. In Angyalosi Gergely – E. Csorba Csilla et al. (szerk.). *Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról* (pp. 178–199). Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Szekfű Gyula (1920). *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Budapest: Élet irodalmi és nyomda rt.
- Szini Gyula (1905). Irodalom és újságírás. *Figyelő* 1905. I. évf. pp. 3–6.